

nyere studier af C. A. Christensen, L. E. Fauerholdt Jensen, Svend Gissel, Torben J. Grunddal, Helge Nielsen og Nils Sahlgren. Resultatet er blevet et værk, der i endda endnu højere grad end før præges af en forbilledlig bestræbelse efter størst mulig præcision og klarhed i definitioner og forklaringer; de hyppigt vanskeligt overskuelige problemstillinger formidles på en usædvanlig stringent og næsten overraskende tilgængelig måde.

Man kunne dog måske befrygte, at Poul Rasmussens iøvrigt berettigede og nødvendige kritiske skepsis, som mest tydeligt kommer til udtryk i vurderingen af teorierne om Valdemars jordebog (s. 25–26), hos læseren kunne udmønte et noget overdrevent indtryk af, at forskerne ynder at hengive sig til ikke altfor realitetsbetonede logiske eksperimenter. Rent bortset fra, at en sådan holdning dog måske også kunne bringe erkendelsens hjul udover visse teknisk set døde punkter, så bør det nok over for læseren pointeres, at den hang til anvendelse af dristige hypoteser, som ret hyppigt kan spores i studier over middelalderligt regnskabs- og jordebogsmateriale, ikke kun udspringer af lyst, men i nok så høj grad af nød: Det er jo dog en uacceptabel tilstand, at en kvantitativ beskrivelse af det middelalderlige danske samfund ikke kan gennemføres, til trods for at vi har et ikke ringe kildemateriale dertil. Poul Rasmussens egne initiativer bevidner hans enighed heri. Problemet er basalt, at for så vidt man ikke kender de tilgrundliggende regler og definitioner, der har indgået i det begrebsapparat, som kildernes ophavsmænd har betjent sig af, må hovedparten af de overleverede kilder af denne art siges at være affattet i kodesprog; de er kun tilsyneladende forståelige. Hvis man da ikke igennem anvendelse af kildeterminologi vil lade sig nøje med at camouflere mangelen på reel viden, må man nødvendigvis finde frem til de tilgrundliggende regler og definitioner. Først da bliver oplysningerne sammenlignelige i tid og rum med andre oplysninger, og kun derigennem kan kilderne opnå mere end en meget begrænset nytteværdi. Det metodiske problem er parallelt med de logiske vanskeligheder ved at slutte fra en kendt følgeslutning til dens tolt ukendte præmis. De »forskellige metodiske iklædninger« (s. 25), man har givet diverse forsøg på at overvinde denne type vanskelighed, har gerne en bevidst stræben til fælles i retning af at sikre, at tilfældigheder kommer til at præge resultatet så lidt som muligt. Der gælder f. eks. den regel, at man kan opnå en stedse større sikkerhed i forsøgene på at indkredse en ukendt årsag, jo flere forskelligartede virkninger – der efter de omstændigheder, hvorunder de træffes, kan formodes at være beslægtede – indkredsningen kan foretages ud fra. En forøgelse af meningsfuldheden må overhovedet også, ligesom ved kodebrydning, i sig selv være et brugbart argument for, at man er nået et skridt videre i erkendelse.

Disse bemærkninger skal ikke forstås som en almindelig opfordring til uforsigtighed, med kun som en advarsel mod at havne i den type overdreven forsigtighed, hvis konsekvens let kan blive forskningsmæssig stagnation. I samme åndedrag må det siges, at det naturligvis er yderst væsentligt, at enhver faldgrube bliver klart lokaliseret. Poul Rasmussen yder i sin bog et uundværligt bidrag hertil og giver herigennem den hidtil bedste indføring til et kritisk velovervejede arbejde med de problemer, som vi ikke må opgive at få løst.

Torben J. Grunddal

Erling Pade: Milevognen og andre ældre opmålingssystemer. 1976. 155 s. ill.

Med understøttelse fra Carlsbergfondet udsendte Hans F. Kjølser i 1965 »Fra Skidenstræde til H. C. Ørsted Institutet. Udviklingen gennem de sidste halvandet hundrede år af de fysiske, kemiske og matematiske laboratorier ved Københavns Universitet i union

med Den Polytekniske Lærestalt i faglig og kulturhistorisk belysning«. Bliver Universitetets 500-års skrift ikke så omfattende som planlagt, har man dog her en teknisk-historisk skildring af det Matematisk-Naturvidenskabelige Fakultets virksomhed.

Beskrivelserne af de praktiske hjælpemidler for erhvervslivet og forvaltningen er kun få. Reklamegrafikeren Erling Pades nye bog – i 1972 skrev han om kulsejlet og andre ældre ventilationstyper – er et fortrinligt bidrag til denne for den økonomiske og kulturelle historie så vigtige, men forsømte forskning.

Det Historiske Institut ved Københavns Universitet udgav i 1963 Harald Ilsøes bibliografi »Udlændinges Rejser i Danmark indtil år 1700« og i 1973 Alex Wittendorffs disputats »Alvej og Kongevej. Studier i samfærdselsforhold og vejenes topografi i det 16. og 17. århundrede«. Pade fører den kartografiske og hodologiske historie videre op.

Værkets hovedtema er det metrologiske. Der redegøres bl. a. for Romerrigets og Rømers opmålinger, for Hedins og Scotts rejser, ja selv for taxametrets teknik. Men hovedsagen er den danske kortlægnings besværligheder og triumfer og især vejenes mil-opmåling. Samtidigt er bogen, som det rigtigt hedder i dens undertitel, »en kulturhistorisk skitse«.

Sjældent møder man som her så inspirerende – og kostbare – illustrationer, og i en meget fornem grafisk ramme. Det bibliografiske apparat, med indholdsfortegnelse, litteraturoversigt, takkeliste og register, er forbilledligt.

Jørgen Tuevad

Michael Howard: Krigene i Europas historie. Krigsførelsens sammenhæng med den sociale, økonomiske og teknologiske udvikling. På dansk ved major K. G. H. Hillingsø. København, Fremad, 1977. 175 s. 59,50 kr.

Den engelske originaludgave, *War in European History* (Oxford U. P. 1976) var tænkt som afløser for Cyril Fall's *The Art of War from the Age of Napoleon to the Present Day* (Oxford U. P. 1961), fordi man ønskede et militærhistorisk oversigtsværk, der også behandlede tiden inden Napoleon. Oversætteren, major Hillingsø, har ubetinget ret i, at man til at løse en så krævende opgave næppe kunne finde nogen mere indsigtfuld forsker end den fremtrædende og meget produktive britiske militærhistoriker, Michael Howard.

Forfatteren angiver som sine hovedidéer at fremstille krigen i sammenhæng med den totale samfundsudvikling og ikke blot, som Hans Delbrück, søge en sammenhæng med den politiske udvikling. Ligeledes at fremstille den militære udvikling som et kontinuert forløb fra tidlig middelalder til atomalder. – I otte velkrevne kapitler fremstilles krigen følgelig som et stigende og stadig mere omfattende drama: fra middelalderens lille »private« krig, over det 15.–16. århundredes fyrstekrige, det 17.–18. århundredes konge- eller statskrige, det 18.–19. århundredes krige mellem nationer til det 20. århundredes totale krige. I det afsluttende kapitel om atomalderen argumenteres for, at krigspotentialet nu er blevet så stort, at valget i realiteten står mellem Ragnarok eller Pax Romana.

Dette udviklingsbillede korresponderer i følge Howard nøje med statsbegrebets udvikling: middelalderens territorium, renaissancens fyrstendømmer, det 17.–18. århundredes kongestat, det 19. og 20. århundredes nationalstat og atomalderens verden, opdelt i store regioner og magtblokke, domineret af supermagter. Desuden sættes det i forbindelse med den teknologiske udvikling, og den industrielle revolution tillægges en ganske særlig rolle. Den militære udvikling i den førindustrielle tid forklares ved statsbegrebets udvikling og ved taktiske og organisatoriske nyskabelser. For udviklingen af den postindustrielle krig tillægges teknologien derimod den helt afgørende betydning.